
ZORAN AVRAMOVIĆ

LEGATI U KULTURI BEOGRADA

STANJE, PROBLEMI I MOGUĆA REŠENJA

Beograd je grad sa dugom i bogatom tradicijom legata. Kao važan deo zadužbinarske tradicije srpskog naroda, legati su tokom XIX veka nezaobilazan činilac utemeljenja i razvitka srpske kulture. U XX veku ovaj vid kulturnog dobročinstva se širi, tako da je 1983. godine u Beogradu bilo oko 150 legata.

Legat je uvek imao dvostruku kulturnu funkciju. Kao izraz individualne kulturne svesti, legatorstvo je upotpunjavalo ono što se podrazumeva pod kulturnim bićem jednog naroda. S druge strane, legatorstvo je na osoben način potvrđivalo pojedinačnu brigu za kulturna i umetnička ostvarenja zajednice koja su promakla nadležnim ustanovama. Takav oblik delatnosti postao je sastavni deo šire materijalne i duhovne kulturne tradicije našeg naroda. Potvrda za ovu tvrdnju može se naći u činjenici da su legati obogatili muzejske zbirke, bibliotečke i arhivske fondove koji su značajni za kulturnu istoriju ali i za proučavanje individualnog stvaralaštva.

Legat i poklon nisu istoznačni pojmovi. *Legat* (lat. *legatum*) je ostavina novca ili druge imovine koja se oporukom ostavlja određenom licu ili ustanovi na čuvanje ili upotrebu. Uspostavlja se ugovornim odnosom između legatora i primaoca, pri čemu može da se koristi i testament kao dokument za zasnivanje ugovora. Pravna osnova za osnivanje legata je *Zakon o nasleđivanju*. Pod *legatom* se najčešće podrazumeva darivanje istorijsko-umetničkih predmeta odgovarajućoj ustanovi kulture (u Beogradu je posle 1945. bilo uobičajeno da se legati predaju i Skupštini grada Beograda).

Poklon je darivanje kulturnog dobra po osnovu obligacionog prava. Darodavac ustupa ustanovi kulture ili Gradu predmete od kulturne ili umetničke vrednosti, bez neke nadoknade ili uslova.

Građani i umetnici osnivaju legate umetničko-istorijskih dela, ali i nije mali broj i nepokretne imovine. Neki umetnici su Beogradu ostavili i svoje kuće (Risto Stijović, Toma Rosandić, Vojislav Jovanović-Marambo).

Po svom sadržaju legati se mogu razvrstati u dve grupe: 1. Legati sa stvarima i predmetima velike kulturne i materijalne vrednosti (ikone, umetničke slike, knjige, arhivska građa, rukopisi, stare fotografije i stari nameštaj, filmska građa), 2. Legati koje sačinjava nepokretna imovina (kuće i stanovi).

Osnivači legata su građani i porodice. To mogu biti pasionirani anonimni kolekcionari kulturnih dobara i vrednosti, ali isto tako legatori su i istaknuti umetnici (najviše je likovnih umetnika). Legatori su naslednici porodičnog 'kulturnog blaga', stečenim bogatstvom otvaraju legate, ili su to umetnici koji svoj umetnički opus ostavljaju kao legat.

Legati u Beogradu, po mestu čuvanja, mogu se razgraničiti na:

- A - Legate u institucijama zaštite (muzejima, bibliotekama, arhivima)
- B - Legate smeštene po volji legatora u kuće ili stanove (galerije, spomen-zbirke).

Ustanova legata u Beogradu se već nekoliko decenija suočava sa istovetnim problemima. Posledica takvog stanja su veliki materijalni troškovi bez pravog i očekivanog kulturnog efekta.

Na prvom mestu, oblast legata nije pravnim instrumentima regulisana na najbolji način. Legat se zasniva prema Zakonu o nasleđivanju, a to praktično znači da je zaveštalac u prilici da postavlja uslove i rokove u vezi sa korišćenjem legata. (Zbog takvog pravnog tretmana legata postoji neujednačena praksa u kulturi Srbije). Pored toga, zakon o kome je reč, ne pravi razliku između kulturnih i istorijsko-umetničkih dobara i nasleđivanja raznih oblika imovine, što se ne može prihvatiti sa kulturološkog stanovišta.

Osnovni problem u radu legata u gradskim institucijama kulture je nedostatak odgovarajućeg prostora za primanje, čuvanje, održavanje i izlaganje legata i poklona.

U tom slučaju, predmeti se deponuju u druge institucije, čime izostaje adekvatna zaštita a postoji i mogućnost bespravnog korišćenja legata.

Nedostatak prostora za čuvanje u tesnoj je vezi sa nedostatkom prostora za izlaganje.

Istovetan je problem i u Muzeju pozorišne umetnosti. Predmete iz svojih legata i poklona uspeći su da deponuju pre dve godine ali daleko i od njihove kulturne funkcije (nema publike).

I biblioteke u Beogradu nemaju zadovoljavajući prostor, ali se taj problem rešava u određenoj meri pozajmicom i razmenom knjiga sa bibliotečkim odeljenjima.

Problemi legata koji su smešteni van zgrada institucija zaštite su ogromni. Održavanje je preskupo (stanarina, grejanje, struja, osiguranje, obezbeđenje) a poseta mala.

U institucijama kulture Grada rade visokoobrazovni kadrovi tako da je moguća odgovarajuća stručna i naučna obrada. Međutim, u velikoj materijalnoj oskudici nema sredstava za kataloge.

Prema izveštaju o radu Gradskog fonda za finansiranje kulture u toku 1991. godine, za redovnu delatnost legata Dobrović izdvojeno je 285.000 a za legat Zorić-Čolaković 610.400 dinara. Pored ovih sredstava, iz budžeta grada Beograda izdvojeno je za održavanje umetničkih zbirki i legata Flegl-Simić-Dobrović 599.000 dinara. Atelje Petra Lubarde, na ime pomoći, dobio je 75.000 dinara. Muzej grada Beograda je u 1991. godini, za svoju ukupnu delatnost, dobio 16,508.000 dinara.

Očigledno je da se radi o velikim rashodima za rad navedenih legata. Dovoljno je uporediti iznos finansija za ta dva legata i ukupnu delatnost Muzeja grada Beograda da bi se izveo zaključak o neuobičajeno velikim troškovima.

U Beogradu legat primaju grad Beograd, odgovarajući muzeji, biblioteke. Primanje legata je ugovorni odnos između legatora i ustanove kulture u kome

zaveštalcu traži da se sa "njegovim" kulturnim dobrima upozna šira javnost. Kad neko želi da osnuje legat obraća se muzeju, biblioteci ili Skupštini grada Beograda. Činjenica da je legat proizvod ugovornog odnosa, omogućava legatoru da postavlja velike i raznolike zahteve (u pogledu smeštaja, čuvanja, izlaganja), što stvara dodatne probleme onima koji primaju legate. Primalac legata, naravno, postavlja određene kriterijume - kulturno-umetničke vrednosti. To znači da stručna komisija mora izvršiti procenu legata.

Opšti je stav muzejskih radnika da se ne može prihvatiti svaki poklon koji građani ponude institucijama kulture ili gradu Beogradu. Bilo je slučajeva da se ponude reprodukcije Muzeju grada Beograda ili neupotrebljivi plakati i programi pozorišnih predstava Muzeju pozorišne umetnosti. Kada je reč o knjigama, pokloni se ne odbijaju, ali se knjige razmenjuju bibliotečkim kanalima.

Prihvatanje legata može da oteža i okolnost u kojoj se umetnička ostavština zatekne u tuđem stanu, a vlasnik stana traži iseljenje sudskim putem (slučaj 120 rukopisa kompozicija Josipa Slavenskog iz 1981).

Čuvanje i održavanje legata reguliše se ugovorom između legatora i primaoca. Ukoliko je legat predat muzeju ili biblioteci, o čuvanju i održavanju brinu zaposleni radnici ovih institucija. Najčešće je reč o licima kojima to nije osnovna delatnost, već dopunska. Najveći broj legata je smešten u depoe muzeja ili je neadekvatno raspoređen po muzejskim prostorima.

Čuvanje legata u privatnim kućama nužno iziskuje velike troškove održavanja. Pored čuvara (kustosa) potrebno je obezbediti i sredstva za zaštitu od požara, kvarova na elektro mreži, provala, itd.

Isti problemi javljaju se i kod legata koju su u stanovima, stambenim zgradama. Ukoliko čuvar legata nije naslednik, onda treba obezbediti kustosa-čuvara i sve ono što zahteva kuća-legat.

Najzad, nije jasan pravni status takvih prostorija: da li su one stambeni ili poslovni prostor?

Muzejski legati se izlažu povremeno. Zbog prostorne skučenosti, muzeji nisu u mogućnosti da dosledno

poštuju ugovor legatora i primaoca. U bibliotekama Beograda pojedini legati (Miloša Crnjanskog, Iva Andrića, Isidore Sekulić) su dostupni široj publici.

Legati u kućama ili privatnim stanovima izloženi su na način koji ih čini nedostupnim široj publici (naročito tamo gde borave naslednici). Kuće legati mogu sprečiti svaku umetničku i kulturnu inovaciju voljom legatora (primer: postavka tapiserija Milice Zorić, po njenoj testamentarnoj volji, u kući-legatu Rodoljuba Čolakovića).

Svaki pojedinačni legat trebalo bi da prati katalog. Međutim, takav oblik izlaganja zahteva još veće materijalne troškove.

Način izlaganja legata, kakav sada postoji, karakteriše i slaba poseta, a to znači da legati žive mimo šire kulturne javnosti. (Radeći tri dana u nedelji, galerija Petra Dobrovića je u 1990. godini imala 1106 posetilaca, a legat Milice Zorić i Rodoljuba Čolakovića tokom 1989. godine - 1381 posetioca).

Može se zaključiti da postojeća pravna koncepcija i višegodišnja praksa u radu legata nije *racionalna* ni sa ekonomskog stanovišta, a ni sa stanovišta kulturnih očekivanja i efekata. Potrebna su velika materijalna sredstva za njihovo održavanje i izlaganje. Smešteni u više objekata, oni ne omogućavaju potpuniji kulturno *informativni* efekat, još manje sistematski uvid u kulturno bogatstvo legata, a zatim i šira naučna istraživanja.

Jedan pokušaj unošenja reda u šaroliku praksu legata grada Beograda učinjen je *Dogovorom o sprovođenju jedinstvene politike prihvatanja čuvanja, održavanja i izlaganja poklona i legata* iz 1981. koji je potpisan od strane Grada Beograda i nekoliko muzeja (Sl.list grada Beograda, br. 6/82).

Dogovor iz 1981. je insistirao na usvajanju jedinstvenih kulturnih i umetničkih kriterijuma za prihvatanje poklona odnosno legata (član 5). Međutim, *Dogovor* ne ulazi u sadržaj prava i obaveza između zaveštaoca i primaoca. Slaba strana *Dogovora* je i u tome što on predviđa veliki broj učesnika u sprovođenju "jedinstvene politike". Pozitivno je međutim što je već tada izneta ideja o osnivanju zajedničke galerije legata, ali na tome se i ostalo.

Postojeću raznoliku praksu u radu legata i niz iznetih problema moguće je najracionalnije otkloniti osnivanjem *Kuće legata* pod upravom Muzeja grada Beograda. (Ovo rešenje je predlagala i većina učesnika u razgovoru, pozivajući se na iskustva nekih evropskih kulturnih metropola).

Problem objekta više nije prepreka za realizaciju ovakve koncepcije. Namera da se muzeološki prestrukturira Memorijalni centar J.B. Tito, prilika je koju ne treba propustiti. Jedan od potencijalnih korisnika Muzejskog kompleksa na Dedinju može da bude i Muzej legata. (Videti materijal za tribinu Memorijalni centar J.B. Tito - kulturno-istorijsko značenje, sadržaj i buduća sudbina).

Prednosti osnivanja *Kuće legata* bili bi: 1. kao deo kulturnometničkog bogatstva jednog grada (naroda) legati bi se našli u jednom prostoru, čime bi se dobio pregled svih (najvećeg broja) legata u Beogradu; 2. ovakvo rešenje bi radikalno smanjilo materijalne troškove potrebne za njihovo održavanje, čuvanje i izlaganje; 3. povećala bi se i sigurnost čuvanja legata modernim tehničkim uređajima; 4. poseta jednoj takvoj kulturnoj ustanovi bila bi daleko bogatija i organizovanija (školske posete, ekskurzije i sl.); 5. sa kulturnog stanovišta, obogatila bi kulturnu mapu Beograda i omogućila povoljne uslove za šira naučna i stručna istraživanja; 6. u funkcionalnom pogledu, imala bi deo za depo, za izlaganje i radne prostorije (za različite vrste istraživanja); 7. stručni nadzor (pomoć) dobijala bi od postojećeg muzeja ili bi obrazovala svoje stručne organe.

Kuća legata bi mogla da se finansira na dva načina ili kombinacijom ta dva načina:

1. Moguće je finansiranje iz budžeta grada Beograda i od prodatih ulaznica. Sigurno je da bi izdvajanje za takvu kulturnu ustanovu bilo daleko manje od dosadašnjih sredstava.
2. Treba računati i na povećanu i rastuću ulogu sponzora i donatora u poslovima kulture. Sistemom poreskih olakšica, ulaganje u kulturu bi moglo biti privlačno za privredne organizacije, a time bi se umanjila ili napustila budžetska briga za ovu značajnu kulturnu ustanovu;

3. Moguće je naći neko srednje rešenje koje bi kombinovalo budžetski sistem i sponzorstvo u ovoj oblasti.

Način finansiranja, povlači i odgovarajući model obrazovanja upravnih organa, a zatim i njihove zakonske obaveze. Sasvim je razumljivo da onaj ko finansira rad neke ustanove želi da utiče i na njenu kulturnu politiku.

Postojanje *Kuće legata* bi onemogućilo osnivanje legata-stanova. Svaki značajniji legat mogao bi da dobije svoju sobu, a ostala dela bi bila čuvana u depoima. Postojeće stanove-legate treba ili prepustiti naslednicima da se staraju o predmetima iz legata ili ih uz njihovo odobrenje preseliti u *Kuću legata*.

Individualne *kuće-legate* treba i dalje dopustiti pod uslovom da su privatno vlasništvo i da predstavljaju ambijentalnu celinu. *Kuće-legate* treba primati bez naslednika. Staranje o takvim legatima treba prepustiti mladim umetnicima putem ugovora ustanove na nekoliko godina (biranje na konkursu sa predloženom koncepcijom rada).

Neke *kuće-legate* moguće je izdati u zakup sa definisanjem kulturne funkcije. Takođe treba razmotriti mogućnost sponzorstva. (Predlaže se eksperiment sa legatom M. Zorić i R. Čolakovića.)

Oblast legata potrebno je pravno regulisati (u delu Zakona o zadužbinama, fondovima i fondacijama). Jedan takav pravni akt uneo bi neka pravila između darodavca i primaoca, pri čemu bi od najvećeg značaja bilo sužavanje uslova koje može da postavlja vlasnik legata. Osnivanje *Kuće legata* u Beogradu, po definiciji, uvodi predvidljivost u ovaj aspekt kulturnog ponašanja: Ko prima? Šta može da se primi kao legat? Na šta se obavezuje poklonoprimalac (ustanova)?

U delu ove pravne norme, kodifikovali bi se i legati-individualne kuće.

Pravno regulisanje primanja, održavanja i izlaganja legata može da uključi i neku vrstu dogovora između poklonodavca i poklonprimaoca, ali ne na takav način da zaveštalac diktira uslove.

Velika materijalna i kulturološka prednost *Kuće-legata* ogledala bi se i u jedinstvenom katalogu koji bi bio koncipiran po tematskim blokovima ili na drugačiji način. Sigurno je da bi u takvom katalogu imali podatke o konkretnom legatu, životu legatora, o delima umetnika koja se nalaze u legatu, bibliografiju, ilustracije, itd.

Deo književnih legata bi delom kompenzirao nepostojanje *Muzeja književnosti*. U tom smislu katalog bi mogao da obuhvati i šire podatke o književnoj istoriji grada Beograda.

O kakvim materijalnim uštedama ovakve koncepcije kataloga je reč, gotovo da nije potrebno posebno obrazlagati. Ukoliko bi publikovanje kataloga bilo u znaku sponzora i donatora, budžet grada Beograda bi mogao da se usmeri u druge kulturne ciljeve.

Kuća legata grada Beograda koja se predlaže, nije samo jedan racionalan model izlaska iz nagomilanih problema koji prate ovu oblast. Racionalnost ovog rešenja ogleda se u njegovoj spremnosti za bližu i dalju sudbinu ovog dela srpske kulture i kulture grada Beograda. Ova kulturna tradicija može uspešno da se razvija ukoliko joj se krče moderni institucionalni putevi. To znači da budući legatori treba da znaju kakva je procedura primanja, održavanja i izlaganja ovakvog vida kulturnog dobročinstva.

U situaciji kakva je sada, legatori nailaze na mnoge prepreke (prostor, diktiranje uslova, materijalna oskudica...) koje mogu da ih obeshrabre, a to ne bi smelo da se dozvoli.

Prodor privatne inicijative u ovu oblast, u bliskoj budućnosti ne treba očekivati. Krizni tokovi društva su duboki i dok se privreda ne oporavi, ne treba računati na veće privatne investicije u kulturu. Kad je reč o legatima tu treba podsticati oblike sponzorstva i donatorstva, kao vid dodatne materijalne podrške. Potrebne su u tom pogledu komparativne analize zakonskih i praktičnih rešenja legatorstva u razvijenim evropskim kulturama.

Prilog

A - LEGATI U INSTITUCIJAMA ZAŠTITE

Muzej grada Beograda

23 legata sa 27.923 predmeta

<i>Legati</i>	<i>Mesto ustanova kuća</i>	<i>Broj stan predmeta</i>
Paje Jovanovića		1 657
Petra Popovića		1 120
Petra Konjovića	1	741
Tome Rosandića	1	631
Bete Vukanović	1	246
Radenka Perića		1 464
JUGOEXPORTA	1	75
Nedeljka Gvozdrenovića	1	570
Riste Stijovića	1	140
Pave i Milana Sekulića		1 259
Jelisavete Č.Petrović	1	34
Branimira Ćosića	1	2284
Branislava Nušića	1	480
Veljka Petrovića	1	2945
Jovana Cvijića	1	1463
Ive Andrića		1 6091
Ivana Božića	1	109
Roberta Cihlera Gasparovića	1	646
Darinke Smodlaka	1	80
Vladimira Marinovića	1	168
Jovana Subotića	1	155
Đorđa Novakovića	1	7436
Svetozara Dušanića	1	2129

Narodni muzej

dva legata sa 131 predmetom

Vojislava Đurića	1	41
Dr Jovana Smodlaka	1	90

Muzej savremene umetnosti

tri legata sa preko 600 predmeta

Petra Dobrovića		1 124
Milice Zorić i Rodoljuba Čolakovića	1	
Ivana Tabakovića		413

Srpska akademija nauka i umetnosti

27 poklona i legata

Mihaila Petrovića Alasa, Milana Jovanovića-Batuta, Stevana Boškovića, Milutina Milankovića, Vojislava Miškovića, Milana Budimira, Antona Bilimovića, Stjepana Kuljbakina, Sime Simića, Ljubivoja Stefanovića - sa 24000 knjiga; kompletne zaostavštine Sretena Stojanovića, Branka Čopića, Ilariona Ruvarca, Dragutina Kostića, Veselina Čajkanovića, Pavla Vujevića, Đorđa Nešića, Branislava Petronijevića, Milana M.Rakića, Sergija Matvejeva, Šarla Boazoa i Luja Bojnovića, Branka Čubrilovića, Stevana Mokranjca, Branka Šotre, Peđe Milosavljevića, Georgija Ostrogorskog, Milutina Milankovića.

Istorijski arhiv Beograda

Četiri legata su u postupku osnivanja:

S.Vukmanovića-Tempa, Koče Popovića i Lepe Perović, Blagoja Neškovića, sestara Perović

Muzej primenjene umetnosti

četiri legata sa 953 predmeta

Irine Simić - 118; Branka Jovanovića 20; Milice Zorić i Rodoljuba Čolakovića - 103; Arse i Vojke Milatović 712

Muzej pozorišne umetnosti

7 legata

Dobrice Milutinovića, Milivoja Živanovića, Vladimira Zagorodnuka, Mihajla Kovačevića, Vladimira Žedrinskog, Nataše Bošković.

Univerzitetska biblioteka "Svetozar Marković"

24 legata sa 52.581 signaturom

Petra Budmania (1835-1914) - 128; dr Svetozara Markovića (1860-1916) - 165; Miroslava Premura (1871-1944) - 1348; dr Otto Kormina (1882-1920) - 1019; dr Heinrich Christensena (1849-1912) - 146; dr Gedeona Dunderskog (1875-1939) - 4852; Luke Čelovića (1854-1929) - 571; Božidara Karađorđevića (1861-1908) - 128; Dimitrija Ruvarca (1842-1931) - 233; Joce Vujića (1865-1934) - 4914; Slobodana Jovanovića (1891-1932) - 2360; Branimira Čosića (1903-1934) - 790; Jovana Aleksijevića (1855-1936) - 179; Živojina Simića (1848-1926) - 2778; Stojana Novakovića (1842-1915) - 2849; Aleksandra Stojanovića - 161; Manojla Nikolića (1876-1938) - 1416; dr Rudolfa Sardelića (1876-1954) - 1771; Dimitrija Mitrinovića (1887-1953) - 2201; Isidore Sekulić (1877-

---

ZORAN AVRAMOVIĆ

1958) - 2272; dr Aleksandra Belića (1876-1960) preko 12000; Vojislava Jovanovića-Maramboa - 5000; Momčila Miloševića - 300; Mihajla Pupina - oko 5000.

Narodna biblioteka Srbije

Posедује veliki broj knjiga dobijenih na poklon od građana (1987. godine dobila je 35.000 knjiga).

Biblioteka grada Beograda

U periodu od 21.I 1991. do 27.VI 1991. biblioteka je dobila na poklon 4.081 od ukupno 5.646 knjiga.

Pedagoški muzej

Od 60.000 predmeta 20 je dobijeno poklonom (crteži iz škola, zbirke minerala, nastavnih sredstava itd).

Muzej kinoteke

Poseduje poklone reditelja i "trajni depozit". Ima potrebu za legatima.

Muzej afričke umetnosti

Poseduje 1.000 predmeta iz Zapadne Afrike (figure, maske, tapiserije, figuralne plastike)

Muzej Nikole Tesle

Poseduje arhiv sa 119.650 originalnih Teslinih dokumenata i biblioteku

Prirodnjački muzej

šest zbirki-poklona

Petra Pavlovića, Vladimira Petkovića, Svetolika Radovanovića, Dimitrija Antule, Jovana Cvijića i Nedeljka Kašanina.

Muzej Srpske pravoslavne crkve

Legat Radoslava Grujića (zbirka ikona, liturgijskih predmeta, knjiga). Muzej poseduje veliki broj poklona i pohrana (davanje na čuvanje manastirskih i crkvenih predmeta).

Etnografski muzej

Spomen zbirka Hristifora Crnilovića ima 2.600 predmeta materijalne kulture, 1.617 negativa ploča, 700 knjiga i časopisa.

B - LEGATI VAN INSTITUCIJA ZAŠTITE

Umetničku zbirku Flegl čine umetnički predmeti i stilski nameštaj iz 18 i 19 veka. Zbirka je delom u svojini Lele Flegl, a delom (123 predmeta) u svojini Skupštine grada.

Atelje Petra Lubarde je od 1984. zatvoren za javnost.